

Johan Gabriel Oxenstierna och Carl Fredric Fredenheim som protagonister. Just Fredenheim- och Oxenstiernastudierna har varit av speciellt intresse för undertecknad. Här har Knifs teknik att ställa två representanter för en epok mot varandra och uppmärksamma skillnaderna dem emellan låtit honom blyxtbelysa många av de motstridiga tendenser som kännetecknade Gustaf III:s Sverige.

En genomgående tendens i samlingen är den skepsis mot vissa intellektuella kretsars övertro på teories allt förklarande kraft som författaren ger uttryck åt, detta utan att han själv hamnar i en av moralisk indignation buren plakatargumentation. Vad Knif pläderar för är nödvändigheten av att iaktta försiktighet med långtgående för att inte säga förvanskande tolkningar av historiska omständigheter, tolkningar som ofta förefaller grundade i interpretens behov av att använda ett historiskt material för att säga något om sin egen tid snarare än om materialet i sig. I boken får personer och företeelser hämtade ur 1600- och 1700-talen komma till tals på sina egna villkor, utan att tas till intäkt för ideologiska ställningstaganden av en eller annan sort. Knifs beläsenhet låter honom genomgående arbeta med det fria och lekande infallet som princip. Kongenialt nog rör det sig om en modern variant av salongskulturens konversationsideal, om utvikinngen som skön och osökt konst.

För vem skriver då Henrik Knif? *Leva och låta leva i gamla Europa* är inte en bok primärt skriven för specialister på det tidigmoderna Europas historia. Men specialisterna skulle göra sig en otjänst om de inte tog del av hans essäsamling. Genren "kulturhistorisk essä" äger på skandinavisk botten inget överflöd av företrädare. Om denna samling skulle inspirera andra kännare till liknande insatser så har den fyllt en viktig uppgift, oaktat dess egna högst avsevärda förtjänster. Knif har tillgodosett de akademiska anspråk som kan förväntas gälla för en samling av detta slag genom den omfattande resoneraande käll- och litteraturförteckning

som avslutar boken. För den allmänna publiken lär åtskilliga insikter uppenbaras om hur en historiskt inriktad forskare tar sig an en tid som vi lätt kan missförstå om vi projicerar våra egna problem på dem vi studerar. Samlingen fyller därmed behovet att göra forskningsrelaterade problem angelägna och förståeliga. Oavsett intresseinriktning och förkunskaper torde båda publikerna kunna glädja sig åt den angenämt associerande framställningsformen. Den goda berättaren kan tillåta sig att röra samman snarare än att renodla. En sådan berättare är Henrik Knif. Jag önskar därför denna bok – lärd utan att vara pedantisk, inbjudande utan att vara förenklande – största möjliga läsekrets.

Peter Lind

Jouni Kuurne, *Louhisaaren linnan talousreseptit (n. 1770–1850)* (Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2008). 183 s.

Jouni Kuurne har gett ut släkten Mannerheims hushållsreceptbok från Villnäs gård (på finska Louhisaari) i Askais socken utanför Åbo i västra Finland. I svensk översättning lyder titeln "Hushållsrecept från Villnäs slott, ca 1770–1850". Villnäs historia går tillbaka till 1400-talet och dess huvudbyggnad är den ena av endast två 1600-talsherrgårdar i Finland som har byggts i sten. Den nuvarande huvudbyggnaden uppfördes av amiralen, presidenten i kammarkollegium och generalguvernören över Finland Herman Claesson Fleming och blev färdig 1655. Efter stora nordiska kriget då gården förfallit rustades Villnäs på nytt upp av karolinen Claes Hermanson Fleming. Det var här på Villnäs, hos familjen Fleming som Johan Henrik Kellgren verkade som informator på 1770-talet. Herman Claesson Fleming var tvungen att sälja Villnäs 1791. Fyra år senare köpte majoren Carl Eric Mannerheim

gården och han inrättade sig där med sin fru Vendla Sofia von Willebrand. Mannerheim gjorde efter 1809 en karriär som inflytelserik ämbetsman i storfurstendömet Finland. Han och hans fru intresserade sig mycket för jordbrukets utveckling och trädgårdsskötsel. Under denna tid anlades en engelsk park på Villnäs ägor. Villnäs är sedan 1961 i finska statens ägo och förvaltas av Museiverket.

I boken ingår 177 recept, nerskrivna av flera olika personer under perioden 1770–1850. De flesta av recepten har, tvärt emot vad man kanske kunde tro, ingenting med mat att göra, däremot finns en hel del instruktioner för brännvinsbränning och en mängd olika huskurer. Det var mycket en god husmor skulle behärska på den tiden; boken lär också ut konservering, ljusstöpnig, färgning av tyger, fläckborttagning, tvåltillverkning, skadedjursbekämpning, bläckttillverkning, fernettskokning samt tillverkning av guldpulver och livselixir.

Jouni Kuurnes introduktion till receptboken innehåller en kort presentation av dess tillkomst och en analys av dess sammansättning. Även familjen Mannerheims medlemmar presenteras och Kuurne spekulerar intressant om receptens ursprung – en del tycks ha skrivits av från tidningar. Han försöker också datera recepten och identifiera de olika skribenterna genom handstilen. Introduktionen innehåller också intressant allmän information om kokböckernas och huskureras historia, Kuurne för oss ända tillbaka till 1500-talets Italien. I Sverige började man publicera kok- och hushållsböcker på 1600-talet, det var alltså inte nyttans tidevarv som introducerade dem. Under 1700-talet utkom en mängd hushållsböcker, däribland Cajsa Wargs kokbok och den av samtiden minst lika kända Johan Winbergs kokbok.

Själva receptdelen innehåller endast recepten rätt och slätt, utan några andra kommentarer av författaren än att han tillagt identifiering av handstil och eventuell datering. Recepten är översatta till modern finska, vilket kanske förtar lite av den språkliga charmen. Med risk för

att förfalla till småpetighet, saknar jag också ibland en mera noggrann editionsfilologisk teknik i källåtergivningen. Av introduktionen framgår att en del recept under åren har korrigerats och ändrats av användarna, men detta kan man inte se i den publicerade versionen. Dessa uppgifter skulle ge läsaren en större insikt i om recepten faktiskt har använts på riktigt, en fråga som hela tiden dyker upp, speciellt när det gäller huskurer. Användes faktiskt alla recepten, eller var det bara en samling råd som kanske kunde vara bra att ha någon gång "uti fall att om"?

Huskurer för både människors och djurs krämpor är spännande läsning, men de bör nog inte prövas hemma. Många av huskurererna verkar lindrigt sagt ohälsosamma, andra rent livsfarliga. Vad sägs om varm hästgödsel, bly och terpentin? Amiral Gyllengranats förkylningskur kunde däremot vara värd ett försök: en kvarter portvin med tillsats av pepparrot och nejlika; två teskedar intas varje morgon. Huskurer, brännvinsrecepten och annat liknande utgör den största delen av samlingen. Recepten för varmrätter inskränker sig till tre stycken och för desserternas del till fem stycken; någon egentlig kokbok är det definitivt inte fråga om.

I slutet finns en lista på olika växter och andra ämnen som ingår i recepten, med latinska namn och förklaringar på vad de är. Det behövs, många av ingredienserna är säkert relativt okända för en modern läsare. I hur många köksskåp hittar man i dag vitriol, galläpplen eller sabadill? Ingredienserna i recepten är en intressant blandning av vardagliga och ytterst exotiska. Hur fick man tag på dem på Villnäs? Köptes de på apoteket eller odlade man dem själv i trädgården? Var de dyra lyxvaror eller något för gemene man? Gick de över huvud taget att få tag på i Finland på 1700-talet? Många frågor, som inte alla får svar, väcks vid läsningen av recepten.

Det finns också en lista på mått- och vikt-enheter, åtminstone för sådana enheter som

följer standard. Ofta är angivelserna vaga, "en nypa" eller "en skvätt"; man får tydligen prova sig fram. Ett annat förtjusande drag som sannolikt skulle driva dagens kockar till vansinne är de vaga tidsangivelserna. Bråttom ska man inte heller ha vid tillverkningen för lingondricken blir klar först till våren och desserten *crème à la neige* ska vispas åt samma håll i en och en halv timme. Detta var också långt före man hade insett kolesterolets faror, citronkakan innehåller hela 25 äggulor.

Loubisaaren linnan talousreceptit är en vacker bok, som med sitt format, sin luftiga ombrytning och sina nätta illustrationer visuellt ger intrycket av en privat journal. Illustrationerna är samtida teckningar ur botaniska översiktsverk eller målningar av samtida svenska och utländska konstnärer, till exempel Pehr Hilleström. En lämplig presentbok, men knappast till den glade amatörkocken, utan snarare för de kulturhistoriskt intresserade. Annars kan givaren riskera att bli bjuden på pressylta av grishuvud vid nästa besök.

Sofia Gustafsson

Kjell Lekeby (red.), *Gustaf Adolf Reuterholms hemliga arkiv från 1780-talet* (Stockholm: Plejadererna, 2011). 88 s.

Kjell Lekeby (red.), *Esoterica i Svenska Frimurare Ordens arkiv 1776–1803* (Stockholm: Plejadererna, 2011). 217 s.

Ett stort material ur Svenska Frimurare Ordens arkiv i Stockholm har i samband med 275-årsjubileet år 2010 gjorts tillgängligt för forskning. Kjell Lekeby, arkivarie i nämnda arkiv, utkom då med *Gustaviansk mystik* (2010) som för övrigt recenserades i fjolårets *Sjuttonbunderatal*. Boken var en samlingsutgåva av källtexter hämtade ur den så kallade Reuterholmsamlingen, texter som alla kan härröras till den esoteriska kretsen

kring hertig Carl och Gustaf Adolf Reuterholm i 1780-talets Stockholm.

Gustaviansk mystik följs nu upp av en detaljerad och rikt kommenterad arkivförteckning, utgiven efter stöd från Svenska Riksarkivets nämnd för enskilda arkiv, under titeln: *Gustaf Adolf Reuterholms hemliga arkiv från 1780-talet* (2011). I bokens inledning redogör Lekeby för hur Reuterholmsamlingen, efter många turer, hamnade i frimurararkivet år 1862. Lekeby sammanfattar och vidareför därmed resonemangen i Henry Olssons "Reuterholmska manuskriptsamlingarnas öden" i *Meddelanden från Svenska Riksarkivet för år 1926* (1928) och Daniel Almqvists "Förborgade dokument" i *Historiska studier* (1942). Forskare inom olika kulturvetenskaper har sedan länge känt till materialet, men vad som hänt med arkivet har varit höljt i dunkel. Martin Lamm gavs till exempel ej tillträde till samlingen under arbetet med monumentalverket *Upplysningens romantik: den mystiskt sentimentala strömningen i svensk litteratur* (1920) och Karin Johannisson nämner den som försvunnen i *Magnetisörernas tid: den animala magnetismen i Sverige* (1974) för att nämna ett par exempel.

Den förtecknade samlingen är Reuterholms privata samling av esoteriska handskrifter. De flesta av dokumenten är skrivna av Reuterholm själv, antingen egna skrifter eller avskrifter av andras handlingar. Här finner man texter som kan härledas till bland andra Johan Gabriel Oxenstierna, hertig Carl, Adolph Falkenberg, Hindrich Gustaf Ulfvenclou, Carl Borgenstierna och Johan Christoffer Toll. Centralgestalten i kretsens magiska arbeten visar sig vara Gustaf Björnram, kallad "mästare" av både Reuterholm och hertigen, fram till 1784 då han landsförvisas. Björnram skrev inga texter själv men Reuterholm nedtecknade hans visioner och instruktioner som nu finns bevarade i arkivet.

Genom samlingen öppnar sig vägar för vidare forskning, förslagsvis en historisk-sociologisk studie om relationen mellan "hemlighet" som statushöjare i nätverken kring